

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНИ: МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

На сьогодні перед українським краєзнавством все гостріше стоїть питання про перевидання славетної «Історії міст і сіл України». Після виходу в світ останнього 26 тому «Історія міст і сіл Української РСР: Кримська область» минуло більше 40 років. За цей період у нашій країні відбулися величезні зміни. Двадцять п'ять років тому Україна стала суверенною, незалежною державою. У нашій країні відбуваються реформи у галузі економіки, триває величезний процес відродження духовності й історичної пам'яті народу. За останні роки ми є свідками кардинальних змін у ментальності пересічного українця, відбувається процес декомунізації та подальшого заповнення «білих плям» нашого минулого.

На теренах України більше 30 тисяч великих і малих міст і сіл. Звичайно, історія для багатьох міст і сіл не була милосердною. Протягом віків із цілої низки причин багато історико-культурних надбань цих міст і сіл знищено й втрачено назавжди. Лише у ХХ ст. зникло з карти України майже дві тисячі населених пунктів. Одні, як відомо, згоріли в полум'ї громадянської і Другої світової воєн, інші залишилися без мешканців у роки голодомору, примусових депортацій населення із західних і східних областей та Криму. Чимало сіл ліквідовано під час розбудови промислових зон, створення величезних штучних водоймищ, реалізації хибної «теорії безперспективності» багатьох поселень.

Продовжується цей сумний процес і зараз. Відсутність робочих місць на селі, огульна фермеризація й укрупнення сільських господарств, деградація культурного життя у малих селах призводять до постійного відтоку сільської молоді із села і, як результат, вимирання сіл. Так, згідно даних наведених Головою НСКУ О.П. Реєнтом, з 1970х рр. з карти України зникло двох тисяч сіл, дослідження яких він доцільно виокремлює у важливу складову у роботі над оновленою «Історією міст і сіл». Оскільки «Зберегти духовну пам'ять цих унікальних соціальнокультурних поселень — завдання краєзнавців. Літопис 30 тис. населених пунктів України засвідчить глибоку і багату історію кожного її міста і села» /Духовні обереги рідного краю/.

Не оминали вищезазначені процеси і Миколаївську область. За попередніми підрахунками з карти Миколаївщини лише в останні 25 років зникло 29 населених пунктів, а близько 30 знаходиться на межі вимирання. Загалом же протягом ХХ ст., у результаті вищеназваних процесів, зникло більше 250 населених пунктів: хуторів, поселень, сіл і селищ. Так майже повністю було знищено колонії 1920-30-х років в єврейському національному районі сучасного Снігурівського району, відселено більше десятка сіл Миколаївського району (Кубраки, Веселе, Веселий Кут, Лукоданилівка, Борисоглібовка та інші) у результаті облаштування військового полігону «Широкий лан» і т.д. Загалом лише у Миколаївському районі нашої області за останні 50 років зникло близько 30 населених пунктів. І таких процесів безліч і вони характерні для усіх районів Миколаївської області.

Важливим поштовхом до написання оновленої «Історії міст і сіл України» є також важливі зрушення у сучасній історичній науці. Значні напрацювання здійснено у таких напрямках як події національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., міжвоєнний період радянської історії, репресії, голодомори, історія релігійних

інституцій, події Другої світової війни, дисидентський рух, повсякденне життя міського та сільського населення у радянський час тощо.

Саме тому на часі стоїть питання підготовки та видання сучасного енциклопедичного видання «Історія міст і сіл України. Миколаївська область». У підготовці цього видання нами буде використано увесь досвід, який було отримано під час реалізації попередніх видань.

Адже підготовку повного, правдивого, об'єктивного літопису історії міст і сіл України ми розпочинаємо не на порожньому місці. В архівах і бібліотеках зберігаються десятки тисяч матеріалів і документів про історію наших міст і сіл, розробки, інструкції, наукові розвідки, які залишені нам у спадок попередниками. Так у Миколаївському обласному державному архіві зберігаються значні за обсягами матеріали редколегії тому «Історія міст і сіл УРСР. Миколаївська область» (ф. Р-2878), де відклялися виписки, що не були використані з ідеологічних чи інших причин у тексті відповідного тому. Значні за обсягами матеріали з історії Жовтневого району зберігаються у фонді краєзнавця В.О. Касьяновського (ф.Р-5353), з історії Миколаєва у фондах І.Ш. Авербух (ф. Р-5901) і Ю.С. Крючкова (ф.Р-5858), історії Вознесенська та району у фонді М.Ф. Богомолова (ф.Р-5956), де зберігаються документи біографічного характеру, у тому числі і спогади, рукописи книг, вирізки статей із газет, документи та матеріали з історії м. Вознесенськ, групові та індивідуальні фотодокументи тощо.

Звертаючись до історії написання попередніх видань, то необхідно зазначити, що ми опираємось на набутий досвід 1960-1970-х років. Думка про написання «Історії міст і сіл Української РСР» народилася ще на початку 60-х років серед науковців, краєзнавців, учителів, співробітників архівних установ. Цю цінну ініціативу схвалив 29 травня 1962 року Центральний Комітет Компартії України, прийнявши з цього приводу відповідне рішення. Для керівництва підготовкою видання, що здійснювалося на громадських засадах, ЦК Компартії України затвердив Головну редколегію, а також визнав за доцільне в усіх областях створити редакційні колегії з підготовки відповідних томів історії міст і сіл.

ЦК Компартії доручив Головній редколегії здійснювати загальне керівництво підготовкою «Історії міст і сіл Української РСР». Відповідальність за підготовку окремих томів покладалась на обласні редколегії. Інститут історії Академії наук УРСР мав здійснювати науково-методичне керівництво роботою, а Головна редакція Української Радянської Енциклопедії — наукове редагування усіх томів.

Внаслідок напруженої роботи згуртованого колективу істориків і краєзнавців, за активної допомоги низки міністерств і відомств, облвиконкомів, творчих спілок, наукових і архівних установ було створено унікальну фундаментальну працю.

Як відомо, загальний обсяг усіх 26-ти томів становить 2360 обліково-видавничих аркушів. У томах вміщено 1340 нарисів, у тому числі 25 про області, 352 — про міста та 964 — про селища міського типу і села, 8319 довідок про центри селищних і сільських рад. У всій серії книг опубліковано 9116 ілюстрацій, сотні карт і картосхем.

Багаторічну роботу по створенню «Історії міст і сіл Української РСР» умовно можна поділити на **три етапи**.

Перший — організаційно-підготовчий етап, охоплює час від 1962 до весни 1964 року. У цей період було затверджено редколегії всіх томів і комісії у містах, райцентрах республіки та великих селах для збирання матеріалів, організовано громадський актив, підбрано авторів, визначено населені пункти, про які мали писатися нариси, розпочато роботу по створенню науково-довідкового апарату на допомогу авторам у бібліотеках та архівах.

Складним завданням, яке вирішувалося у той час, була розробка науково-методичних засад видання. Такий документ під назвою «Методичні вказівки для авторських колективів, комісій і редакційних колегій, рецензентів і редакторів томів «Історії міст і сіл Української РСР»» був розроблений Головною редколегією. У методичних вказівках було визначено завдання і обов'язки редколегій томів, районних і міських комісій, структуру видання, вимоги до нарисів, рекомендації авторам щодо використання джерел, редакційно-видавничого оформлення рукописів, підготовки ілюстрацій. Необхідно зауважити, що подібний методичний посібник довелося готувати вперше, ніякого досвіду у нас не було та й запозичити його було нізвідки. У процесі роботи цей методичний посібник удосконалювався. В усі області також було надіслано «Редакційні настанови авторам і редакторам нарисів та довідок до «Історії міст і сіл Української РСР»».

Другий етап роботи над «Історією міст і сіл Української РСР» тривав з весни 1964 до 1967 року. Це був час написання робочих варіантів рукописів більшості томів, підготовки до них ілюстрацій, апробації текстів. Головна редколегія надавала великого значення організації науково-методичної допомоги редколегіям томів і їх авторським колективам.

І нарешті, **третій етап** охоплював період з 1967 року до завершення видання праці, тобто до січня 1974 року. Це був час остаточного доопрацювання текстів, їх наукового редагування і випуску усіх томів.

Видання історії міст і сіл тривало до січня 1974 року, тобто 6,5 року, а весь підготовчий процес – близько двадцяти років. На той час для такого складного видання це дуже короткий термін.

Він був витриманий завдяки тому, що до написання історії міст і сіл залучалися широкі кола громадськості. Ті, хто творив історію, ті й писали її. За підрахунками, на різних етапах написання історії міст і сіл працювали близько 100 тисяч чоловік, сучасних Несторів-літописців. Це — автори, члени редакційних колегій і науково-редакційних груп, міських і районних комісій, наукові консультанти та рецензенти, редактори, картографи, збирачі фотоілюстрацій, любителі-краєзнавці, учасники історичних подій, які надавали в розпорядження авторських колективів документи, брали активну участь в обговоренні рукописів, допомагали уточнювати ті чи інші історичні факти.

Хотілось би особливо підкреслити, що масовість і громадські засади були тими рушійними факторами, які визначили характер цього видання. Водночас підготовка праці такого масштабу, як «Історія міст і сіл Української РСР», була б неможливою без поєднання зусиль багатотисячного колективу ентузіастів зі знанням та досвідом кваліфікованих істориків і представників міністерств, відомств і організацій.

Такі деякі підсумки і завдання, що стоять перед нами з підготовки багатотомної праці «Історії міст і сіл України. Миколаївська область». Керуючись методами об'єктивності, історизму, ми повинні створити фундаментальну наукову роботу, яка б з позиції правди, через дослідження і висвітлення історії міст і сіл України, відобразила їх наукову «біографію» від далекої минувшини до сьогодення, всебічно, ґрунтовно показала велику, багатотомову, складну героїчну і трагічну історію багатостраждального, але нескореного українського народу, його величезний внесок у світову цивілізацію. Підготовка та видання багатотомної історії міст і сіл повинна дати могутній поштовх у розвитку краєзнавства, його наукових і громадських форм. Неможливо переоцінити її значення для утвердження національної ідеї, забезпечення культу духовності, повернення нашому народові всіх його кращих якостей і чеснот.

Нове видання має бути достойним пам'ятником історії нашого талановитого українського народу.

За попереднім планом видання «Історія міст і сіл України. Миколаївська область» буде складатися з 20 томів:

1 – Миколаївська область і Миколаїв (сюди входять населені пункти, що увійшли в адміністративну територію Миколаєва: Варварівка, Тернівка, Корениха тощо);

2 – 20 – 19 районів області за алфавітом: 2 – Арбузинський (окремо в межах тому розглядається місто Южноукраїнськ); 3 – Баштанський; 4 – Березанський; 5 – Березнегуватський; 6 – Братський; 7 – Вітовський (Жовтневий); 8 – Веселинівський; 9 – Вознесенський; 10 – Врадіївський; 11 – Доманівський; 12 – Єланецький; 13 – Казанківський; 14 – Кривоозерський; 15 – Миколаївський; 16 – Новобузький; 17 – Новоодеський; 18 – Очаківський; 19 – Первомайський; 20 – Снігурівський.

Всередині том поділяється за схемою, апробованою у попередніх виданнях, але доповненою. Том складається з наступних частин:

- 1 – Історія району;
- 2 – Історія районного центру;
- 3 – Історія сіл за адміністративним принципом: історія центру сільської ради – історія сіл, що підпорядковані сільській раді в алфавітному порядку;
- 4 – Зниклі села району.

В основу поділу томів покладено територіально-адміністративний поділ Миколаївської області станом на 01.01.2015 р. Чому саме ця дата. Справа у тому, що на сьогоднішній день Україна переживає певні експерименти з уніфікації та удосконалення адміністративного управління регіонами, що призводить до укрупнення адміністративних територій. Оскільки загальної концепції, обов'язкової для всіх, у цих реформаційних процесах немає, то щоб не створювати хаос, вирішено зупинитися на 1 січня 2015 р., хоча самі події повинні розкриватися до моменту завершення роботи над томом.

Відповідно подібні етапи, які пройшла попередня редколегія, також будуть реалізовані та представляються у наступному вигляді:

1. Розробка загальної концепції та методології написання.
2. Створення редколегій томів. Кожен том повинен мати свою редколегію, яка підбирає й узгоджує авторів, редагує тексти, упорядковує матеріали.
3. Залучення якомога більшої кількості краєзнавців-аматорів на місцях – вчителі шкіл, працівники шкільних, сільських і районних музеїв та бібліотек.

4. Створення анкетної картотеки населених пунктів у вигляді електронної бази.
5. Написання томів у єдино прийнятому стилі, характерному для енциклопедичних видань.
6. Кожен том повинен бути в обсязі 300-500 сторінок.

НА ЗАВЕРШЕННЯ

Хотілося б завершити свою доповідь славними словами «батька» сучасного краєзнавчого руху України Петра Тимофійовича Тронька:

Сучасного українського краєзнавця уявляю унікальним енциклопедистом, у якого завжди є вичерпні відповіді на всі питання з історії рідного краю. Це людина з високою ерудицією, глибокою духовністю і шляхетною інтелігентністю, з бездоганним знанням мови, традицій, історії та культури власного народу, з непоборною вірою у незалежність і соборність суверенної Української держави. Такі громадяни, фактично самозречені в ім'я України, становлять цвіт нації. На жаль, їх бракує у політичному середовищі, більшість із так званих «діячів» лише намагаються видавати себе за національну еліту, а насправді заради власних економічних інтересів ладні торгувати навіть найдорожчим — національними цінностями.

Історія людства всіх країн і народів свідчить про те, що міцність кожної нації ґрунтується на патріотизмі, духовності, на любові народу до власної історії і культури. Відродженню історичної пам'яті, духовності і національної гідності повинні сприяти історична наука та її складова — історичне краєзнавство.

Нині, у непростий для України час нових випробувань і неприхованих загроз незалежності, саме Національна спілка краєзнавців України має стати могутнім джерелом зміцнення українського патріотизму.

Відомий український вчений історик і громадський діяч Михайло Грушевський писав: «Державність немислима без краєзнавчого відродження». У наш час ці слова набувають ще більшої актуальності, аніж у 20ті роки, коли Українська держава лише зароджувалась.

Уявляю нашу колективну працю на ниві краєзнавства такою дружною і самовідданою, як бджолиний рій, де кожен по краплині вкладає свої щоденні знахідки у спільне духовне надбання.

П.Т. Тронько, 2010 р.

Презентація 20-томного проекту «Історія міст і сіл України: Миколаївська область»
Виступ О.П. Тригуба на Аркасівських читаннях – 2016.